

УДК 338.12

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2025-4.10>

Русан В.М.

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
головний консультант відділу секторальної економіки
Центру економічних і соціальних досліджень,
Національний інститут стратегічних досліджень

СТРУКТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

У статті наведено основні зміни, що відбулися зі структурою виробництва сільськогосподарської продукції, організаційно-правовими формами господарювання та експорту продуктів агропромислового виробництва. Зокрема, якщо з початку повномасштабної війни частка сільського, лісового та рибного господарства у структурі валового внутрішнього продукту країни скоротилася з 10,89 % у 2021 році до 7,11 % у 2024 році, то галузева структура виробництва продукції сільського господарства суттєво не змінилася (у 2021 році продукція рослинництва становила 82,30 % загального обсягу виробництва у сільському господарстві, а тваринництва – 17,70 %, у 2024 році їх частка становила 80,39 та 19,61 % відповідно). При цьому, структура вирощування рослинницької продукції змінюється поступово під впливом втрат сільськогосподарських земель внаслідок воєнних дій та неможливості аграріями довгострокового планування, тоді як структура утримання худоби зберігає загальну тенденцію до нарощування поголів'я свиней попри суттєві втрати поголів'я ВРХ. Попри суттєві втрати у вартісному виразі, агропродовольча частка експорту української продукції перевищила 50 % загального експорту країни з тенденцією до її нарощування. Зокрема, якщо у 2021 році експорт агропромислової продукції становив \$27,7 млрд (або 40,71 % загального експорту), то у 2022 – 23,4 (53 %), у 2023 – 22,0 (58,59 %), у 2024 році – 24,7 (59,15 %). При цьому слід відмітити, що після суттєвого спаду частки продовольчої групи "готові харчові продукти" з 13,67 % у 2021 році до 10,68 % у 2022 році, в наступні роки вона перевищила показник 2021 року, становивши 14,86 та 15,22 % у 2023 та 2024 роках відповідно. Така зміна структури відбувається передусім за рахунок зменшення частки експорту продовольчої групи "продукти рослинного походження". Відмічено що кількість діючих суб'єктів господарювання у галузі сільського господарства, мисливства та надання пов'язаних із ними послуг у перший рік повномасштабної війни значно скоротилася з 48378 одиниць у 2022 році (з яких 16638 - фізичні особи-підприємці), що відповідно на 16582 одиниць (або 25,5 %), та 2252 (11,9 %) менше порівняно з 2021 роком. Водночас, повернення значної частини території країни під український контроль, передислокацію, кількість підприємств у 2023 році збільшилась, порівняно з 2022 роком на 9390 одиниць а фізичних осіб-підприємців – на 1502, або на 16,3 та 8,3 % відповідно. Кількість особистих селянських господарств за 2021-2023 роки скоротилась на 76,2 тис. одиниць або на 1,9 %. Розглянуто основні проблеми, що впливають на трансформації структури аграрного сектору, зокрема: значна частина земель сільськогосподарського призначення є небезпечною для використання через замінування та забруднення; руйнування системи зрошення південних регіонів; недостатня забезпеченість тварин кормами; утримання господарствами населення основної частини поголів'я худоби; труднощі із запровадженням стандартів ЄС щодо утримання тварин і поводження з ними; постійні обстріли, елеваторів, складів та логістичної інфраструктури; нестабільна робота та тимчасове закриття українських портів під час повітряних тривог або внаслідок влучання ворожими бойовими засобами ураження на території та акваторії порту та ін. Акцентовано увагу на тому, що аграріям вдалося адаптуватися до нових викликів, пов'язаних із зовнішніми та внутрішніми загрозами й забезпечити стійкість галузі. Для забезпечення ефективності й конкурентоспроможності аграрного сектору в майбутньому існуючі виклики та загрози слід розглядати не як можливі кризові явища, а потенційні можливості для розвитку підприємництва. Крім того, сама природа ресурсного потенціалу аграрного сектору дозволяє оперативно реагувати на такі зміни й будувати ефективний високотехнологічний бізнес.

Ключові слова: структура, трансформація, аграрний сектор, сільськогосподарські виробники, військова агресія.

STRUCTURAL TRANSFORMATIONS IN THE AGRICULTURAL SECTOR
UNDER CONDITIONS OF FULL-SCALE WAR

Rusan Vitalii

National Institute for Strategic Studies

The article presents the main changes that have occurred in the structure of agricultural production, organizational and legal forms of management, and the export of agro-industrial products. In particular, since the beginning of the full-scale war, the share of agriculture, forestry, and fisheries in the country's gross domestic product has decreased from 10.89% in 2021 to 7.11% in 2024, while the sectoral structure of agricultural production has not changed significantly (in 2021, crop production accounted for 82.30% of total agricultural output and livestock production for 17.70%; in 2024, their shares were 80.39% and 19.61%, respectively). At the same time, the structure of crop production is gradually changing under the influence of losses of agricultural land due to hostilities and the inability of farmers to engage in long-term planning, whereas the structure of livestock farming maintains a general trend of increasing pig numbers despite significant losses in cattle. Despite substantial losses in value terms, the agri-food share of Ukrainian exports exceeded 50% of total national exports, with a tendency to grow. Specifically, in 2021, agro-industrial exports amounted to \$27.7 billion (40.71% of total exports), in 2022 – \$23.4 billion (53%), in 2023 – \$22.0 billion (58.59%), and in 2024 – \$24.7 billion (59.15%). It should be noted that after a significant decline in the share of the food group “prepared food products” from 13.67% in 2021 to 10.68% in 2022, in subsequent years it exceeded the 2021 level, reaching 14.86% and 15.22% in 2023 and 2024, respectively. This structural change occurred primarily due to a decrease in the share of exports of the food group “products of plant origin.” It was noted that the number of active business entities in agriculture, hunting, and related services significantly decreased in the first year of the full-scale war, from 48,378 units in 2022 (including 16,638 individual entrepreneurs), which was 16,582 units (25.5%) and 2,252 (11.9%) fewer compared to 2021. At the same time, with the return of a significant part of the country's territory under Ukrainian control and relocation, the number of enterprises in 2023 increased compared to 2022 by 9,390 units, and the number of individual entrepreneurs by 1,502, or by 16.3% and 8.3%, respectively. The number of private peasant farms decreased by 76.2 thousand units, or 1.9%, between 2021 and 2023. The article examines the main problems affecting the transformation of the agricultural sector structure, including: a significant part of agricultural land being unsafe for use due to mining and contamination; destruction of irrigation systems in southern regions; insufficient feed supply for livestock; households maintaining the majority of livestock; difficulties in implementing EU standards for animal husbandry and treatment; constant shelling of elevators, warehouses, and logistics infrastructure; unstable operation and temporary closure of Ukrainian ports during air raids or due to enemy strikes on port territory and waters, etc. Attention is drawn to the fact that farmers managed to adapt to new challenges related to external and internal threats and ensure the resilience of the sector. To ensure the efficiency and competitiveness of the agricultural sector in the future, existing challenges and threats should be considered not as potential crises but as opportunities for entrepreneurship development. Moreover, the very nature of the resource potential of the agricultural sector allows for rapid responses to such changes and the building of an efficient, high-tech business.

Keywords: structure, transformation, agricultural sector, agricultural producers, military aggression.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної війни аграрний сектор України набув значення одного з ключових системоутворюючих секторів національної економіки та безпеки. Він забезпечує продовольчі потреби населення, підтримує обороноздатність держави та водночас зберігає стратегічну роль України в глобальній продовольчій системі. Водночас, зважаючи на безпрецедентні втрати виробничих потужностей, пошкодження інфраструктури, зменшення площ сільськогосподарських угідь та дефіцит трудових ресурсів, сектор зазнає трансформації: змінюється галузева структура виробництва, відбувається переорієнтація організаційно-правових форм господарювання щодо виробництва продук-

ції та адаптація експортної логістики до нових умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання структурних трансформацій в аграрному секторі присвячені праці таких вчених як О. Нечипоренко, В. Россоха [1], Ю. Лупенко [2], О. Бородіна [3] та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення ключових проблем що впливають на зміни структури сільськогосподарського виробництва, організаційно-правових форм господарювання та експорту продукції агропромислового виробництва в умовах повномасштабної війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. З початку повномасштабної війни скоротилася

частка сільського, лісового та рибного господарства у структурі валового внутрішнього продукту країни. Втрата частини території країни, руйнування виробничої та логістичної інфраструктури, блокування експортних поставок вплинули на внесок аграрного сектору до валового внутрішнього продукту України. Так, якщо у 2021 році його частка становила 10,89 %, то у 2024 році – 7,11 % (табл. 1).

У 2021–2024 рр. загальне виробництво сільськогосподарської продукції (у постійних цінах 2011 р.) скоротилося з 1 344,3 млрд грн до 1 077,9 млрд грн, або на 19,8%. Найбільше зниження відбулося у 2022 році (-25,3%), що безпосередньо пов'язано з вторгненням РФ, окупацією частин територій, руйнуванням логістики та виробничих потужностей. У 2023 році спостерігалася часткове нарощування виробництва сільськогосподарської продукції (+11,1% до 2022 р.), проте у 2024 р. обсяги знову зменшилися (-3,4%), що, зокрема, були викликані негативними погодними умовами, які вплинули на урожайність сільськогосподарських культур та обмеженими логістичними можливостями.

Галузева структура виробництва продукції сільського господарства суттєво не змінилася. Якщо у 2021 році продукція рослинництва становила 82,30 % загального обсягу виробництва у сільському господарстві, а тваринництва – 17,70 %, то у 2024 році їх частка становила 80,39 та 19,61 % відповідно (табл. 2).

Аграрні підприємства залишаються основними виробниками сільськогосподарської продукції, які забезпечили у 2024 році 71% загального обсягу виробництва сільськогосподарської продукції (проти 69% у 2021 році) у постійних цінах 2021 р., що свідчає про посилення ролі корпоративного

сектору в аграрному виробництві. Частка рослинництва у структурі їх виробництва у постійних цінах 2011 р. становила у 2024 р. 83,2 %, тваринництва – 16,8 %, Упродовж останніх років спостерігається поступове зростання частки галузі тваринництва у структурі їх виробництва (таблиця 3). Загальне виробництво продукції тваринництва (у постійних цінах 2021 р.) на підприємствах у 2024 р. збільшилося на 5,2 % порівняно з 2023 р. та перевищило рівень 2022 року на 10,4 % і незначно перевищило значення довоєнного показника 2021 року на 1,6 %. Позитивна динаміка у секторі тваринництва зумовлена адаптацією та відновленням діяльності підприємств тваринницької галузі у безпечніших регіонах, передусім у центральних та західних, де збереглися виробничі потужності та інфраструктура для отримання поголів'я, а також покращенням умов утримання тварин, модернізацією виробничих потужностей, впровадженням сучасних технологій годівлі та переробки.

Господарства населення залишаються вагомими виробниками сільськогосподарської продукції, які забезпечують продовольчу безпеку на локальному рівні, хоча їхня частка у загальному виробництві скорочується. Якщо у 2021 році виробництво у постійних цінах 2011 р. склало 30,7% від загального обсягу, то у 2024 р. – 28,9 %. Зокрема, у загальній структурі виробництва тваринницької продукції (у постійних цінах 2021 р.) частка виробництва господарств населення зменшилася з 46,8% у 2021 р. до 39,1% у 2024 р. За чотири роки обсяг виробництва (у постійних цінах 2011 р.) зменшився на 25,7% (зі 111,3 до 82,7 млрд грн). Це обумовлено скороченням поголів'я великої рогатої худоби, свиней, що пов'язано із загальним зниженням ресурсної спро-

Таблиця 1

Частка сільського, лісового та рибного господарства у структурі валового внутрішнього продукту країни (у фактичних цінах)

	2021	2022	2023	2024
Усього, млн грн	5450849	5239114	6627961	7658659
Сільське, лісове та рибне господарство, млн грн	593367	449148	500540	544620
Сільське, лісове та рибне господарство, %	10,89	8,57	7,55	7,11

Джерело: Національні рахунки України, URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

Таблиця 2

Продукція сільського господарства (у постійних цінах 2021 року; мільйонів гривень)

	2021	2022	2023	2024
Усього, млн грн	<u>1344276,1</u> 100	<u>1004178</u> 100	<u>1115463</u> 100	<u>1077943,2</u> 100
рослинництво, млн грн	<u>1106284,9</u> 82,30	<u>794230,2</u> 79,09	<u>904630,0</u> 81,10	<u>866578,3</u> 80,39
тваринництво, млн грн	<u>237991,2</u> 17,70	<u>209948,1</u> 20,91	<u>210833,0</u> 18,90	<u>211364,9</u> 19,61

Джерело: Продукція сільського господарства у постійних цінах, URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

Таблиця 3

**Продукція сільського господарства
(у постійних цінах 2021 року; мільйонів гривень, у %)**

Роки	Господарства усіх категорій		У тому числі					
			підприємства			господарства населення		
	з неї		продукція сільського господарства	з неї		продукція сільського господарства	з неї	
	продукція рослинництва	продукція тваринництва		продукція рослинництва	продукція тваринництва		продукція рослинництва	продукція тваринництва
2021	82,30	17,70	69,30	86,40	13,60	30,70	73,02	26,98
2022	79,09	20,91	66,93	82,66	17,34	33,07	71,86	28,14
2023	81,10	18,90	70,16	84,37	15,63	29,84	73,40	26,60
2024	80,39	19,61	71,05	83,20	16,80	28,95	73,49	26,51

Джерело: Продукція сільського господарства у постійних цінах 2021 року, URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

можності домогосподарств, мобілізації чоловіків до лав ЗСУ. Для багатьох домогосподарств виробництво м'яса та молока стало менш економічно вигідним, а для деяких неможливих, через окупацію чи близькість фронту.

Структура вирощування рослинницької продукції змінюється поступово під впливом втрат сільськогосподарських земель внаслідок воєнних дій та неможливості аграріями довгострокового планування. Сільськогосподарським виробникам доводиться змінювати структуру виробництва на користь високорентабельних сільськогосподарських культур, а також відмовлятися від вирощування трудомістких культур (передусім борщового набору, ранньої сезонної продукції), що негативно впливає на забезпеченість ними населення країни. Зокрема, за даними Держстату, якщо структура посівних площ сільськогосподарських культур у 2021 р. була наступною: зернові і зернобобові культури – 56 %, технічні культури – 32,3 %, коренеплоди та бульбоплоди, культури овочеві відкритого ґрунту та баштанні продовольчі – 6,3 %, кормові культури – 5,4 %, то у 2024 р. – 47,9, 39,9, 7,1, 5,2 % відповідно (табл. 4). При цьому, якщо сільськогосподарські підприємства за цей період збільшили на 10 % частку посівів технічних культур (зменшивши на 10 % посіви зернових і зернобобових), то господарства насе-

лення знизили посіви зернових і зернобобових і технічних культур (на 2,4 та 1,9 % відповідно) та збільшили площі коренеплодів та бульбоплодів, овочів відкритого ґрунту та продовольчих баштанних на 3,5 %. По решті сільгоспкультур у сільгосппідприємствах і у господарствах населення посіви практично не змінилися. Характерною ознакою зміни структури сільгоспкультур є зниження на 21,2 % площ посівів соняшнику, попри загальне збільшення площ технічних культур. Крім традиційних для України факторів, що впливають на структуру посівів сільгоспкультур, війна додала низку нових, ключових серед яких є: стан зовнішньоекономічної діяльності (можливість експорту), брак робочої сили (вплинуло на трудомісткі культури), логістика (можливості тривалого зберігання урожаю), технологічність (кількість технічних операцій щодо вирощування, збирання й зберігання певної сільгоспкультури).

Ключовими проблемами, що визначатимуть структуру рослинництва будуть наступні:

– значна частина земель сільськогосподарського призначення є небезпечною для використання через замінування. За оцінками експертів Світового банку, їх площа становить 30 % усіх сільгоспземель України;

– проведення посівних кампаній, особливо на територіях, які були деокуповані, на яких відбува-

Таблиця 4

Площа посівна сільськогосподарських культур, тис.га

	2021	2022	2023	2024
Площа посівна сільськогосподарських культур, у тому числі:	<u>28580,9</u> 100	<u>23404,6</u> 100	<u>22808,8</u> 100	<u>23225,5</u> 100
культури зернові та зернобобові	<u>15994,8</u> 56,0	<u>12171,1</u> 52,0	<u>10985,0</u> 48,2	<u>11116,1</u> 47,9
технічні культури	<u>9244,5</u> 32,3	<u>8292,2</u> 35,4	<u>8916,7</u> 39,1	<u>9257,1</u> 39,9
коренеплоди та бульбоплоди, культури овочеві відкритого ґрунту та баштанні продовольчі	<u>1806,6</u> 6,3	<u>1619,7</u> 6,9	<u>1629,2</u> 7,1	<u>1645,1</u> 7,1
кормові культури	<u>1535,0</u> 5,4	<u>1321,6</u> 5,6	<u>1277,9</u> 5,6	<u>1207,2</u> 5,2

Джерело: Рослинництво, URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

лися бойові дії, залишаються складними у зв'язку із значними площами забруднених земель, а також зниженням фінансових ресурсів аграріїв;

– руйнування системи зрошення південних регіонів площею близько 500000 гектарів, а також руйнування інфраструктури (підтоплення елеваторів і портових терміналів), втрата водних біо-ресурсів у Дніпрі через підрив Каховської гідроелектростанції [4];

– прийняття необґрунтованих нормативно-правових актів серед маркетингового сезону. Зокрема вже в протязі весняно-літньої кампанії у період, коли аграрії провели посівну кампанію, державою було ініційовано і в кінцевому підсумку прийнято запровадження експортного мита та сою та ріпак в розмірі 10% від вартості насіння цих культур [5]. Таке швидкоплинне рішення Уряду вплине на дохідність сільгоспвиробників по цим культурам та можливу зміну структури посівів на наступний рік.

Структура утримання худоби зберігає загальну тенденцію до нарощування поголів'я свиней попри суттєві втрати поголів'я ВРХ внаслідок війни. Якщо на початок 2022 року поголів'я худоби в Україні становило 10891,1 тис. голів (табл. 5), то на 1 січня 2023 – 9549,6 (скорочення на 12,32 %), а на 1 січня 2025 – 8520,7 тис. голів (скорочення на 21,76 %). Водночас, слід відмітити, що після суттєвої втрати птахівничих комплексів (зруйнованих ворогом або тих, що опинилися на непідконтрольній Україні території) і скорочення кількості птахів станом на 1 січня 2023 року на 10,73 % порівняно з 1 січнем 2022 року, птахівники поступово відновлюють втрачене, нарощуючи поголів'я (станом на 1 січня 2025 року кількість птиці зросло на 3,93 % порівняно з 1 січнем 2023 року).

Повномасштабна війна ще більше загострила проблеми в найбільш критичній в Україні галузі – молочному скотарстві. За даними Держстату, кількість корів за 2010–2025 рр. зменшилася у 2,4 раза, з 2,74 млн до 1,15 млн голів, зокрема з

01.01.2022 по 01.01.2025 їх кількість зменшилась на 25 %. Виробництво молока за 2010–2024 рр. скоротилися у 1,6 раза, з 11,2 млн т до 7,2 млн т, зокрема, у 2024 р. порівняно з довоєнним 2021 р. – на 16,8 %, або на 1,5 млн т. У зв'язку з триваючою збройною агресією тваринництво продовжує зазнавати значних руйнівних і деструктивних змін. До ключових чинників, які спричинили критичне погіршення стану молочного скотарства, належать наступні:

– *втрати в галузі тваринництва* (втрати сільгосптехніки, будівель та споруд виробників, загибель тварин, їх забій внаслідок неможливості утримання);

– *недостатня забезпеченість тварин кормами* через заміновані та забруднені території, що ускладнює роботу виробників тваринницької продукції на прифронтових та деокупованих територіях;

– *дефіцит робочої сили внаслідок мобілізації, внутрішнього переміщення населення та виїзду за кордон* (вимушене переміщення населення, призов чоловіків до ЗСУ призводять до нестачі робочої сили та збільшення навантаження на жінок);

– *утримання господарствами населення основної частини поголів'я худоби* (господарства населення виявилися найбільш вразливими до викликів війни, де кількість тварин зменшується щомісяця, що приводить до загального спаду виробництва молока);

– *труднощі із запровадженням стандартів ЄС щодо утримання тварин і поводження з ними, особливо господарствами населення.*

Попри суттєві втрати у вартісному виразі, агропродовольча частка експорту української продукції перевищила 50 % загального експорту країни з тенденцією до її нарощування (табл. 6). Зокрема, якщо у 2021 році експорт агропромислової продукції становив \$27,7 млрд. (або 40,71 % загального експорту), то у 2022 – 23,4 (53 %), у 2023 – 22,0 (58,59 %), у 2024 році – 24,7 (59,15 %). При цьому слід відмітити, що після суттєвого

Таблиця 5

Кількість сільськогосподарських тварин та птиці на 1 січня, тис. голів

	2022	2023	2024	2025
Кількість сільськогосподарських тварин на 1 січня, тис. голів, у тому числі:	<u>10891,1</u> 100	<u>9549,6</u> 100	<u>9419,4</u> 100	<u>8520,7</u> 100
велика рогата худоба, у тому числі:	<u>2644,0</u> 24,28	<u>2307,1</u> 24,16	<u>2156,2</u> 22,89	<u>2001,6</u> 23,49
корови	<u>1544,0</u> 14,18	<u>1352,8</u> 14,17	<u>1262,9</u> 13,41	<u>1154,7</u> 13,55
свині	<u>5608,8</u> 51,50	<u>4948,3</u> 51,82	<u>5094,0</u> 54,08	<u>4521,1</u> 53,06
вівці та кози	<u>1094,3</u> 10,05	<u>941,4</u> 9,86	<u>906,3</u> 9,62	<u>843,3</u> 9,90
Птиця, млн. голів	202,2	180,5	184,7	187,6

Джерело: Тваринництво, URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

спаду частки продовольчої групи «готові харчові продукти» з 13,67 % у 2021 році до 10,68 % у 2022 році, в наступні роки вона перевищила показник 2021 року, становивши 14,86 та 15,22 % у 2023 та 2024 роках відповідно. Така зміна структури відбувається передусім за рахунок зменшення частки експорту продовольчої групи «продукти рослинного походження». Блокування традиційних морських експортних каналів в перший рік повномасштабної війни, тимчасове відкриття ринку ЄС для українських товарів, а також вища вартість експорту 1 тонни переробленої продукції стали ключовими факторами, що сприяли такому перерозподілу.

Загалом у 2024 р. Україна експортувала 78,3 млн т аграрної продукції. У вартісних обсягах експорту найбільша частка припадає на соняшникову олію – 21 % (її експортовано майже 6 млн т на 5,1 млрд дол. США), кукурудзу – 21 % (29,6 млн т на 5 млрд дол. США), а також пшеницю – 15 % (20,6 млн т на 3,7 млрд дол. США). Серед лідерів експорту також: ріпак – 7 % (3,8 млн т на 1,8 млрд дол. США); соя – 5 % (3,4 млн т на 1,3 млрд дол. США); макуха і залишки, одержані під час добування рослинних жирів і олій – 4 % (4,7 млн т на 1 млрд дол. США). Частка м'яса та їстівної продукції свійської птиці склала 4 %. Цих продуктів експортували 447 тис. т на 958 млн дол. США. Ячменю експортовано 3,3 млн т на 557 дол. США (2 %), цукру – 746 тис. т на 418 млн дол. США (2 %) [6].

Завдяки роботі «Чорноморського коридору», який забезпечують ЗСУ, українські аграрії у 2024/25 маркетинговому році вперше за час повномасштабної війни мають прибуток від всіх видів зернових, оскільки реалізують вирощений врожай, виходячи з ринкової кон'юнктури, а не фізичної можливості здійснювати експорт. У січні 2025 р. спостерігається зростання цін на всі види зернових проти аналогічного періоду минулого року. Наразі ціни на елеваторах центральної Укра-

їни перебувають на таких рівнях: на пшеницю – близько 193 дол. США/т (+73 дол. США/т); кукурудзу – 177 дол. США/т (+63 дол. США/т), ячмінь – 166 дол. США/т (+87 дол. США/т) [7].

Крім того, триває робота з міжнародними партнерами щодо розширення збуту продукції за різними товарними позиціями, серед яких – продукція птахівництва, жива велика та дрібна рогата худоба, яловичина та свинина, молоко та молочні продукти, мед, яблука, лохина та черешня, горох та квасоля, цибуля, пшеничне борошно, риба та рибопродукти, репродуктивний матеріал. У 2024 р. українські виробники отримали доступ на іноземні ринки для 16 груп товарів у 9 країнах світу [8].

Агропродовольча продукції хоч і стала лідером в українському експорті, її поставки на зовнішні ринки стискаються з низкою проблем, ключовими серед яких є наступні:

– *постійні обстріли, елеваторів, складів та логістичної інфраструктури значно впливають на стабільність експортних поставок вітчизняної продукції;*

– *нестабільна робота та тимчасове закриття українських портів під час повітряних тривог або внаслідок влучання ворожими бойовими засобами ураження на території та акваторії порту;*

– *вітчизняні аграрії (особливо дрібні) не повною мірою перейшли на європейські стандарти, як стосовно утримання тварин та і щодо якості виробленої продукції;*

– *обмежені можливості для більшості сільгосппідприємств впроваджувати європейські стандарти щодо якості та безпечності сільськогосподарської продукції та харчових продуктів, що обмежує кількість суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.*

Кількість діючих суб'єктів господарювання у галузі сільського господарства, мисливства та надання пов'язаних із ними послуг у перший

Таблиця 6
Частка експорту продукції агропромислового виробництва у загальному товарному експорті країни, тис.дол. США

	2021	2022	2023	2024
Усього, у тому числі:	68072328,8	44135592,5	37584289,0	41733285,6
Агропромислова продукція, у тому числі:	27708932,3 40,71	23389959,3 53,00	22020096,56 58,59	24683337,8 59,15
Живі тварини; продукти тваринного походження	1345194,8 4,85	1471818,7 6,29	1382156,4 6,28	1643523,7 6,66
Продукти рослинного походження	15538028,4 56,08	13472682,9 57,60	11716999,9 53,21	13527636,3 54,80
Жири та олії тваринного або рослинного походження	7037234,2 25,40	5948570,7 25,43	5649063,6 25,65	5756448,9 23,32
Готові харчові продукти	3788474,9 13,67	2496887,0 10,68	3271876,7 14,86	3755728,9 15,22

Джерело: Товарна структура зовнішньої торгівлі України, URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

рік повномасштабної війни значно скоротилася (табл. 7). Так, за даними Держстату їх кількість у 2022 році становила 48378 одиниць, з яких 16638 – фізичні особи-підприємці, що відповідно на 16582 одиниць (або 25,5 %), та 2252 (11,9 %) менше порівняно з 2021 роком. Водночас, повернення значної частини території країни під український контроль, передислокацію, кількість підприємств у 2023 році збільшилась, порівняно з 2022 роком на 9390 одиниць а фізичних осіб-підприємців – на 1502, або на 16,3 та 8,3 % відповідно. Кількість особистих селянських господарств за 2021–2023 роки скоротилась на 76,2 тис. одиниць або на 1,9 %.

При цьому, за даними Єдиного державного реєстру¹ 8 644 аграрних компаній було відкрито в Україні з 2021 року. Пік припав на рік напередодні повномасштабного вторгнення – тоді за рік відкрилось 2678 агробізнесів. Ще понад 346 компаній за цей час релокувались в західні регіони. Загалом, з початком повномасштабного вторгнення кількість реєстрацій знизилась до 1 558. Втім вже з 2023 року аграрний сектор пожвавився – з'явилося 1 697 нових компаній за рік. Найбільше нових агрокомпаній зафіксовано в Одеській області – 612. Далі йдуть Київ (600), Львівська область (597), Вінницька (591) та Дніпропетровська (535). Найменше – у прифронтових Луганській області (40), Донецькій (101) та Запорізькій (147). Втім не вельми активно відкриваються аграрії й у Чернівецькій (120), та Закарпатській (171) областях.

Водночас 3 416 компаній припинили свою діяльність з 2021 по 2025 рік. Найбільше агрокомпаній закрилось на Одещині – 606. Також багато закриттів у Дніпропетровській (225), Хмельницькій (201), Київській (199) та Миколаївській (191) областях. Найменше закриттів – у Луганській (21), Донецькій (49), Івано-Франківській (49), а також у Києві (55).

1 738 агрокомпаній релокувались до інших регіонів за цей час. З них 346 агробізнесів переїхали до західних областей України. Майже половина релокантів, що вирішили переїхати на захід, обрали Львівщину як новий регіон для ведення бізнесу – 166 компаній. Попитом серед бізнесів,

що змінюють свою прописку, також користуються Рівненська область (54 компанії), Волинська (39), Хмельницька (30) та Закарпатська (19).

Попри відсутність офіційної інформації про динаміку кількості фермерських господарств, що діють в умовах повномасштабної війни², за даними ФАО, понад 150 000 фермерів/працівників продовольчої системи України безпосередньо постраждали від війни та/або були змушені мігрувати. Вимушене переміщення населення, призов чоловіків до ЗСУ призводять до нестачі робочої сили та збільшення робочого навантаження на жінок [9]. За даними Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України, близько 200 тис. аграріїв наразі служать у Збройних силах України [10]. Згідно загальнонаціонального опитування Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН сільськогосподарських підприємств у 23 областях України в період з жовтня по листопад 2024 року, 69 % опитаних виробників повідомляють про труднощі з пошуком достатньої кількості робочої сили. Опитування охопило 2612 виробників сільськогосподарської продукції та тваринництва всіх розмірів, за винятком територій, які були недоступні на момент збору даних [11]. Таким чином, *ключовою проблемою для українських аграріїв є дефіцит трудових ресурсів* спричинений мобілізацією та міграційними процесами.

Висновки з проведеного дослідження. В цілому структура аграрного сектору в умовах війни практично не змінилася, хоча і загострилися хронічні проблеми, та виникли нові, безпосередньо пов'язані з повномасштабною війною. Зокрема:

– сільськогосподарські підприємства демонструють зростання та часткове повернення до довоєнного рівня, тоді як господарства населення продовжують скорочувати обсяги виробництва. Господарства населення залишаються ключовим елементом продовольчої безпеки України, особливо на регіональному/локальному рівні;

– рослинництво залишається провідною галуззю агросектору, але його домінування поступово знижується на користь тваринництва;

Таблиця 7

Кількість діючих суб'єктів господарювання у галузі сільського господарства, мисливства та надання пов'язаних із ними послуг

	2021	2022	2023
Усього, одиниць/	64960	48378	57768
з них фізичні особи-підприємці, одиниць	18890	16638	18140
Особисті селянські господарства, тис. одиниць	3921,5	3853,2	3845,3

Джерело: Кількість суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності, URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

¹ На 1 закриту аграрну компанію припадає 2,5 нові URL: <https://opendatabot.ua/analytics/agro-in-war>

² Довідка. За даними Держстату України у 2022 році в Україні налічувалося 49983 фермерських господарств URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

– після різкого падіння у 2022 році сектор тваринництва поступово відновлюється на сільськогосподарських підприємствах, водночас в господарствах населення фіксується стрімке падіння виробництва.

Водночас, навіть за таких умов, аграрний сектор став лідером у валютних експортних надходженнях в Україну, і попри сировинний характер поставок продукції на зовнішні ринки, в умовах війни це сприяло забезпеченню стійкості національної економіки. А тимчасове відкриття ринку ЄС для вітчизняних товарів продемонструвало перспективи цього ринку, особливо в щодо перероблених продуктів, про що свідчить нарощування поставок продовольчої групи «Готові харчові продукти». Таким чином, аграріям вдалося адаптуватися до нових викликів, пов'язаних із зовнішніми

та внутрішніми загрозами й забезпечити стійкість галузі. Для забезпечення ефективності й конкурентоспроможності аграрного сектору в майбутньому існуючі виклики та загрози слід розглядати не як можливі кризові явища, а потенційні можливості для розвитку підприємництва. Крім того, сама природа ресурсного потенціалу аграрного сектору дозволяє оперативно реагувати на такі зміни й будувати ефективний високотехнологічний бізнес. З огляду на це державна аграрна політика має сфокусувати свої зусилля на вирішенні ключових проблем та стимулюванні зростанню позитивних тенденцій, в першу чергу, на основі впровадження нових технологій та сучасних наукових досягнень, не допускаючи при цьому необґрунтованих інституційних рішень, які негативно впливатимуть на галузь.

Список використаних джерел:

1. Нечипоренко О.М., Россоха В.В. Концептуальні засади повоєнних трансформацій сільського господарства України. *Економіка і управління бізнесом*. 2023. № 2. Vol. 14. С. 113–125.
2. Лупенко Ю.О., Нечипоренко О.М., Грищенко О.Ю. та ін. Виробництво сільськогосподарської продукції в Україні, очікуване у 2022 році. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2022. 28 с.
3. Бородіна О. Сільське господарство України в умовах воєнного стану: уроки для суспільства і політиків. Національна академія наук України. 2022. URL: <https://www.nas.gov.ua/EN/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9288>
4. Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.07.2024 р. № 684-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-%D1%80#n12>
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» та з метою удосконалення окремих положень податкового законодавства. Закон України 16.07.2025. № 4536-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4536-20#Text>
6. У 2024 році аграрна продукція склала 59% в загальному експорті, – Комітет з питань аграрної та земельної політики. URL: https://komagropolit.rada.gov.ua/news/main_news/75828.html
7. Українські аграрії вперше за час війни мають прибуток на всіх видах зернових. URL: https://agrotimes.ua/opinion/vpershe-v-umovah-vijny-mozhna-govoryty-pro-ptybutok-pry-vyroshhuvanni-vsih-vydiv-zernovyh/?fbclid=iwy2xjawh0rvzlehrua2flbqixmaabhy1l_4q8yvfnfclrgyhszwnarokafo995bafi9egcq0h9fuax2tfainkoa_aem_kbe3dsuuar6e_b7umu9bbq
8. У 2024 році МЗС і Держпродспоживслужба відкрили 16 нових іноземних ринків для експорту української продукції. URL: <https://dpss.gov.ua/news/u-2024-rotsi-mzs-i-derzhprodspozhyvsluzhba-vidkryly-16-novykh-inozemnykh-rynkiv-dlia-eksportu-ukrainskoi-produktsii>
9. Сутінки агрохолдингів: як війна змінить сільське господарство України. URL: <https://mind.ua/publications/20245288-sutinki-agroholdingiv-yak-vijna-zminyt-silске-gospodarstvo-ukrayini>
10. Марченко Н. У ЗСУ служать близько 200 тисяч аграріїв: в агросекторі відчувається брак кадрів. *Landlord*. 18.11.2024. URL: <https://landlord.ua/news/u-zsu-sluzhat-blyzko-200-tysyach-agrariyiv-v-agrosetori-vidchuvayetsya-brak-kadriv/>
11. FAO. 2025. *Ukraine: Impact of the war on agricultural enterprises – Findings of a nationwide survey, October–November 2024*. Rome. DOI: <https://doi.org/10.4060/cd6216en>

References:

1. Nechyporenko, O.M. Rossoha V.V. (2023). Kontseptualni zasady povoennykh transformatsiy silskogo gospodarstva Ukrainy. [Conceptual foundations of post-war transformations of agriculture in Ukraine]. *Ekonomika i upravlinnya biznesom*, №2, Vol 14. P. 113–125. [in Ukrainian]
2. Lupenko, Yu.O., Nechyporenko, O.M., Gryshchenko, O.Yu. et al. (2022). Vyrobnycztvo silskogospodarskoyi produkciyi v Ukrayini, ochikuvane u 2022 roci [Production of agricultural products in Ukraine, expected in 2022]. Kyiv : NNCz “IAE”. [in Ukrainian]
3. Borodina, O. (2022). Silske gospodarstvo Ukrayiny v umovah voyennogo stanu: uroky dlya suspilstva i politykiv [Agriculture of Ukraine under martial law: lessons for society and politicians]. Nacionalna akademiya nauk Ukrayiny. URL: <https://www.nas.gov.ua/EN/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9288> [in Ukrainian].
4. Pro shvalennya Strategii prodovolchoi bezpeky Ukrainy na period do 2027 roku ta satverdzhennya operatsiinogo planu zahodiv z ii realizatsii. Rozporadzhennya KMU vid 23.07.2024. № 684-p. [On approval of the Food Security Strategy

of Ukraine for the period until 2027 and approval of the operational plan of measures for its implementation. CMU Order № 684-p of July 23, 2024]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-%D1%80#n12> [in Ukrainian]

5. Pro vnesennya zmin do Podatkovogo kodeksu Ukrainy ta inshih zakonodavchych aktiv Ukrainy u zvyazku z pryinyattiam Zakonu Ukrainy "Pro integrovane zapobigannya ta kontrol promyslovogo zabrudnennya" ta z metoyu udoskonalennya okremykh polozhen podatkovogo zakonodavstva/ Zakon Ukrainy vid 16.07.2025. № 4536-IX. [On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine in Connection with the Adoption of the Law of Ukraine "On Integrated Prevention and Control of Industrial Pollution" and in Order to Improve Certain Provisions of Tax Legislation. the Law of Ukraine № 4536-IX of July 16, 2025] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4536-20#Text> [in Ukrainian].

6. U 2024 rotsi agrarna produktsiya sklala 59 % v zagalnomu eksporti – Komitet z pytan agrarnoi ta zemelnoi polityky [In 2024, agricultural products accounted for 59% of total exports, – Committee on Agrarian and Land Policy]. URL: https://komagropolit.rada.gov.ua/news/main_news/75828.html [In Ukrainian]

7. Ukrainski agrarii vpershe za chas viyny mayut prybutok na vsih vyдах zernovyh [Ukrainian farmers have a profit on all types of grain for the first time since the war] URL: https://agrotimes.ua/opinion/vpershe-v-umovah-viyny-mozhna-govoryty-pro-prybutok-pry-vyroshhuvanni-vsih-vydiv-zernovyh/?fbclid=iwy2xjawh0rvzlehrua2flbqixmaabhyll_4q8yvfnfelrlgyhszwnarokafo995bafi9egcq0h9fuax2tfainkoa_aem_kbe3dsuuar6e_b7umu9bbq [In Ukrainian].

8. U 2024 rotsi MZS i Derzhspozhivsluzhda vidkryly 16 novykh inozemnykh rynkiv dlya eksportu ukrainskoi produktsii [In 2024, the Ministry of Foreign Affairs and the State Service for Food and Consumer Protection of Ukraine opened 16 new foreign markets for the export of Ukrainian products]. URL: <https://dpss.gov.ua/news/u-2024-rotsi-mzs-i-derzhprodspozhyvsluzhba-vidkryly-16-novykh-inozemnykh-rynky-dlia-eksportu-ukrainskoi-produktsii> [in Ukrainian].

9. Sutinki agroholdyngiv: yak viyna zminyt silske gospodarstvo Ukrainy [Twilight of agroholdings: how war will change Ukrainian agriculture]. URL: <https://mind.ua/publications/20245288-sutinki-agroholdingiv-yak-vijna-zminyt-silskogospodarstvo-ukrayini> [in Ukrainian].

10. Marchenko N. U ZSU sluzhat blizko 200 tysyach agrariiv: d fgoresktori vidchuvayetsya brak kadriv [About 200 thousand farmers serve in the Armed Forces of Ukraine: there is a shortage of personnel in the agricultural sector]. URL: <https://landlord.ua/news/u-zsu-sluzhat-blyzko-200-tysyach-agrariiv-v-agroresktori-vidchuvayetsya-brak-kadriv/> [in Ukrainian].

11. FAO. 2025. Ukraine: Impact of the war on agriculture and rural livelihoods in Ukraine – Findings of a nation-wide rural household survey, November 2024. Rome. DOI: <https://doi.org/10.4060/cd6216en>

Стаття надійшла: 23.10.2025

Стаття прийнята: 13.11.2025

Стаття опублікована: 28.11.2025